

Petu knjigu, *Godine povratka: 1996. i 1997.*, čine: "Urednička napomena" (str. 21 – 23); tekst Nikice Barića "Predsjednik dr. Franjo Tuđman i pitanje okupiranih hrvatskih područja 1992. – 1995. – 1998." (str. 25 – 49); poglavlje "Dokumenti 1996." (str. 51 – 326) sa 131 dokumentom; poglavlje "Dokumenti 1997." (str. 329 – 649) sa 122 dokumenta; "Kronologija događaja 1996. i 1997." (str. 651 – 655); "Kazalo korespondenata" (str. 657 – 665) i "Kazalo imena" (str. 667 – 672).

Šestu knjigu, *Godine mira: 1998. i 1999.*, čine: "Urednička napomena" (str. 15 – 17); tekst glavnoga urednika Miroslava Tuđmana "Introductory Notes on Tuđman's Archive" (str. 19 – 24); tekst Davorina Rudolfa "Croatian Foreign Policy Immediately Prior to and During the Time of the Declaration of Independence of the State" (str. 25 – 97); tekst Miroslava Tuđmana "The Principles and Determinants of Dr. Franjo Tuđman's National Strategy" (str. 99 – 171); tekst Ivice Lučića "The Causes and Beginnings of the 1993 Croat-Muslim War" (str. 173 – 208); tekst Ante Nazora "An Overview of the Actions of Croatian Military Forces in Croatia and Bosnia and Herzegovina in the 1990's" (str. 209 – 238); tekst Nikice Barića "President Franjo Tuđman and the Issue of Occupied Croatian Territory 1992 – 1995 – 1998" (str. 239 – 264); poglavlje "Dokumenti 1998." (str. 267 – 491) sa 110 dokumenata; poglavlje "Dokumenti 1999." (str. 495 – 586) sa 28 dokumenata; "Kronologija događaja 1998. i 1999." (str. 587 – 595); "Kazalo korespondenata" (str. 597 – 601) i "Kazalo imena" (str. 603 – 611).

Arhivska građa predstavljena u ovim knjigama daje nam sasvim drugačiji pogled na djelovanje predsjednika dr. Franje Tuđmana i izniman je doprinos boljem razumijevanju ključnih političkih događaja iz hrvatske povijesti od 1990. do 1999. godine. Znanstveno vrednovanje lika i djela predsjednika Tuđmana više neće biti moguće bez konzultiranja dokumenata objavljenih u ovim knjigama. Kroz šest svezaka moguće je pratiti dr. Franju Tuđmana kao prvoga hrvatskog predsjednika, političara, ratnoga vođu i intelektualca, ali i kao domoljuba koji je činio sve u zaštiti hrvatskih nacionalnih interesa.

DARJAN GODIĆ

Slavko Zelić, *HVO u obrani Sarajeva 1992. – 1993. (prilozi za istraživanje uloge HVO-a u obrani Sarajeva i BiH), Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995., Memoarsko gradivo*, knjiga 9 (Zagreb; Mostar: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, 2014), 143 str.

Glavna tema knjige autora Slavka Zelića sarajevsko je Hrvatsko vijeće obrane (HVO) u okolnostima rata u Hrvatskoj, a posebno rata u Bosni i Hercegovini (BiH) 1992. godine. Ističe se i uloga Alija Izetbegovića, vođe bosanskohercegovačkih Muslimana-Bošnjaka, koji je uz pomoć svojih političkih i vojnih dužnosnika ugušio jedinstveni HVO grada Sarajeva koji je priznavala Hrvatska zajednica Herceg-Bosna (HZ HB).

U prvom poglavlju, "Prvi znaci i počeci rata u Bosni i Hercegovini" (str. 11 – 16), autor uvodi čitatelja u početak Domovinskoga rata u Hrvatskoj 1991. godine. Opisuje

i koje su bile posljedice referendum za samostalnu i suverenu BiH, održanog 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine. Naime, Europska zajednica priznala je BiH 6. travnja, a samo dan poslije priznale su je Hrvatska i Sjedinjene Američke Države. Takav razvoj događaja bio je srpskom dijelu stanovništva povod za početak vojne okupacije BiH, što se očitovao i u višegodišnjoj opsadi Sarajeva koju je započela JNA, koja se ubrzo preustrojila u vojsku bosanskohercegovačkih Srba.

U drugom poglavlju, pod naslovom "Poduzeće Zrak" (str. 17 – 23), objašnjava se kako se politička situacija 1992. odrazila na odnose Muslimana, Srba i Hrvata u poduzeću "Zrak", tj. tvornici oružja. Srbi su se nastojali domoći naoružanja iz nje jer je po količini vojne opreme bila jedna od najvećih tvornica oružja u Sarajevu, a među ostalim je radila remont tenkova M-84 i remont nišanskih sprava za taj model tenka. Premda Hrvati i Muslimani-Bošnjaci to nisu dopustili, autor kaže da su poslije unutar tvornice postajale sve izraženije trzavice između Hrvata i Muslimana u političkom smislu. Dalje iznosi okolnosti u kojima je napustio tvornicu u rujnu 1992. i pristupio HVO-u Sarajevo.

U trećem poglavlju, pod naslovom "HVO Sarajevo" (str. 25 – 42), autor govori o organiziranju obrane sarajevskih Hrvata te razdijeljenosti sarajevskoga HVO-a, koji je držao organiziranu obranu na području Mejtaš, Marijin Dvor, Novo Sarajevo, Stup i Pofalići u svibnju 1992. godine. U nastavku piše o sukobu unutar sarajevskoga HVO-a između Velimira Marića, koji je vodio HVO na Stupu, te Marinka Pejića, koji je vodio HVO na području općine Novo Sarajevo. Sarajevski mediji pod kontrolom muslimanske-bošnjačke vlasti prozivali su Marića jer je odbijao pridružiti HVO Teritorijalnoj obrani (poslije Armiji Bosne i Hercegovine /Armija BiH/). Dalje autor opisuje kako je izabran zapovjednikom sarajevskoga HVO-a i način rada i aktivnosti da bi organizirao ustroj jedinstvenoga HVO-a u Sarajevu u rujnu 1992., koji je bio jedina prava multi-etnička vojska jer su u njegov sastav pristupili Srbi i Muslimani. Armija BiH politički je i vojno ukinula područje odgovornosti HVO-a na Stupu, što je za posljedicu imalo egzodus Hrvata, većinskoga naroda iz toga sarajevskog naselja. U nastavku autor opisuje razvoj događaja krajem 1992. i svoju legitimnost kao zapovjednika sarajevskoga HVO-a, koju je potvrdio predsjednik HVO-a BiH Mate Boban. Osim toga, piše o aktivnostima organiziranja stožera, pomoći Hrvatima iz raznih dijelova Sarajeva koji su napuštali grad te opisuje zajednički oružani otpor HVO-a i Armije BiH protiv Srba na gradskom području i sve poteškoće s kojima se susretao kao zapovjednik HVO-a Sarajevo.

U četvrtom poglavlju, "Formiranje brigade Kralj Tvrtko" (str. 43 – 50), opisuje se kako je brigada HVO-a "Kralj Tvrtko" organizirana na osnovi "Uredbe o oružanim snagama Hrvatske Zajednice Herceg Bosne", a službeno ju je 5. prosinca 1992. potvrdio Mate Boban, predsjednik HZ HB-a. Brigada je u svojem sastavu imala stožer i četiri bojne. Krajem prosinca 1992. general Sefer Halilović, tadašnji zapovjednik Armije BiH, uputio je poziv zapovjedniku brigade Slavku Zeliću na sastanak u sjedištu Prvoga korpusa Armije BiH. Autor piše da su na sastanku sudjelovali svi zapovjednici Armije BiH ranga zapovjednika brigada i korpusa, a tema su bili ratni ciljevi Armije BiH. Među ostalim, autor iznosi da je Halilović na kraju dugoga govora i sastanka uskliknuo: "Naš barjak će se viti u Pločama!" Poslije je, po autorovim izjavama, general Halilović opovrgnuo tu izjavu te govorio "kako se radilo o humoru". Poslije je general Halilović i u medijima napadao brigadu "Kralj Tvrtko".

U petom poglavlju, "Hrvati u Sarajevu svoji na svome" (str. 51 – 54), autor donosi intervju sa zapovjednikom brigade HVO-a "Kralj Tvrtko" objavljen u glasniku HVO-a *Riječ* u Sarajevu 1. siječnja 1993. godine.

Autor u šestom poglavlju, "Kodeks HVO-a" (str. 55 – 57), donosi kodeks u 10 točaka izrađen u Zapovjedništvu brigade HVO-a "Kralj Tvrtko" da bi se odredilo ponašanje pripadnika te brigade. Nadalje, autor nabraja sve aktivnosti pripadnika brigade, a najviše ih se odnosilo na humanitarne aktivnosti u Sarajevu.

U sedmom poglavlju, "Put u Mostar preko aerodromske piste i Igmana" (str. 59 – 65), autor piše da je, među ostalim, bio član Gradskoga odbora Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) u Sarajevu. Postavljen je na čelo delegacije koja je imala zadatak otputovati u Mostar i razgovarati s najvišim tijelima HZ HB-a početkom travnja 1993. godine. Opisuje put delegacije preko Butmira, pa preko piste pješke do Igmana, gdje su ih dočekali pripadnici Armije BiH. Uz njihovu je pomoć delegacija preko Konjica stigla do Mostara. Na sastanku u Mostaru, u sjedištu Ministarstva obrane, predsjednik HVO-a HZ HB-a dr. Jadranko Prlić potpisao je 1. travnja odluku o imenovanju HVO-a Sarajevo.

U osmom poglavlju, "Suradnja HVO-a s ostalim hrvatskim organizacijama" (str. 67 – 77), autor ističe blisku suradnju s Vrhbosanskom nadbiskupijom u Sarajevu i sarajevskim Hrvatskim kulturnim društvom "Napredak". Među ostalim kaže da je na sastancima bio niz protivnika HDZ-a i HZ HB-a. Tako, na primjer, spominje ulogu Stjepana Kljuića (bivšega predsjednika HDZ-a BiH) i Ive Komšića (Hrvatska seljačka stranka Bosne i Hercegovine /HSS BiH/), s kojima se Zelić nije slagao, a koje je Izetbegović – da bi na međunarodnoj sceni stvorio sliku o multietničkom vodstvu BiH – kooptirao u Predsjedništvo BiH. Nadalje, spominje niz pokušaja da se sarajevski HVO i samim time cjelokupna politika koju je provodio stavi pod nadzor HSS-a BiH na čelu s Komšićem. Autor iznosi da su se krajem listopada 1993. zaoštrili odnosi između sarajevskoga HVO-a i Prvoga korpusa Armije BiH te govori o planiranim pripremanjima muslimanskoga političkog vodstva za gašenje sarajevskoga HVO-a.

U devetom poglavlju, "Pogoršanje odnosa sa Prvim korpusom Armije BiH" (str. 79 – 80), iznose se događaji i okolnosti koji su vodili do pogoršanja odnosa s Muslimanima još u svibnju 1993. godine. Autor smatra da je za to pogoršanje isključivu odgovornost snosila muslimanska strana.

U desetom poglavlju, pod naslovom "Razgovori sukobljenih strana na sarajevskom aerodromu" (str. 81 – 86), autor opisuje detalje spomenutoga događaja koji se odvio 23. listopada 1992. pod kontrolom francuskih snaga u sastavu UNPROFOR-a.

Jedanaesto poglavlje, "Incidenti i pritisci na HVO" (str. 87 – 104), donosi dokument HVO-a Sarajevo iz kolovoza 1993. u kojem su dokumentirana i popisana nasilja pripadnika Armije BiH nad pripadnicima sarajevskoga HVO-a. Samo u srpnju zabilježeno je nasilničko ponašanje vojnika Armije BiH nad 130 bojovnika HVO-a, dva su pripadnika HVO-a ubijena, a jedan je nestao. Dalje autor opisuje prijetnje Alije Izetbegovića, koji je preko Zapovjedništva Prvoga korpusa Armije BiH 22. rujna uputio ultimatum brigadi "Kralj Tvrtko" o povlačenju brigade, predaji položaja u gradu i ulasku brigade u sastav Prvoga korpusa Armije BiH. Autor spominje sve pritiske koje su na njega vršili i određeni hrvatski političari u Sarajevu, koji su također željeli da sarajevski HVO uđe u sastav Armije BiH.

U dvanaestom poglavlju, "Napad na HVO" (str. 105 – 110), autor piše da je sarajevski HVO u listopadu 1993. još držao svoje područje odgovornosti, koje je bilo na "potezu od Vrbanje mosta, duž Miljacke do Elektroprivrede BiH, te cijelom dužinom prema Grbavici", koju su držali Srbi. Kaže da je u brigadi u prvoj polovini 1993. bilo ukupno 2200 vojnika, od toga 75 posto Hrvata, 12 posto Muslimana-Bošnjaka, 8 posto Srba i 5 posto ostalih. Autor piše da je znatan broj Muslimana-Bošnjaka napustio brigadu zbog izbijanja hrvatsko-muslimanskoga rata, ali i zbog činjenice da sarajevski HVO nije bio prihvatljiv za muslimansko političko i vojno vodstvo u Sarajevu. Svjesni da će postrojbe Armije BiH ugušiti sarajevski HVO, članovi Vijeća i Zapovjedništvo brigade zatražili su status ratnih zarobljenika. Napad Armije BiH i Ministarstva unutrašnjih poslova BiH na sarajevski HVO, u čijem je sastavu bila brigada "Kralj Tvrtko", do kojega je došlo 6. studenoga 1993., izveden je na temelju zaključka Predsjedništva BiH o transformaciji HVO-a i njegovu uključivanju u postrojbe Armije BiH, čime je sarajevski HVO prestao postojati.

U trinaestom poglavlju, "U zatočeništvu" (str. 111 – 119), autor opisuje okolnosti u kojima je Armija BiH zarobila njega i druge pripadnike HVO-a Sarajevo, događaje u zatvoru te montirani sudski proces koji se vodio protiv njega. Tvrdi da se radilo o političkom činu iza kojega su stajale bošnjačke vlasti u Sarajevu.

U četrnaestom poglavlju, "Razmjena" (str. 121 – 130), autor opisuje kako je razmijenjen u Mostaru 29. ožujka 1994., a cijeli se događaj odvijao pod kontrolom UNPROFOR-a. Nadalje, kaže da obustavljanjem neprijateljstva između Hrvata i Muslimana-Bošnjaka prema Vašingtonskom sporazumu potpisanom 18. ožujka 1994. nije završilo stradanje sarajevskih Hrvata. Nalazeći se u veoma teškoj situaciji, većina sarajevskih Hrvata prihvatila je u prosincu 1993. naziv hrvatske brigade "Kralj Tvrtko", koja je djelovala u sastavu Armije BiH. Autor iznosi tezu da su glavni odgovorni krivci za takav slijed događanja Stjepan Kljuić i Ivo Komšić, koji su se priklonili politici Alije Izetbegovića.

U petnaestom poglavlju, "Poginuli pripadnici HVO-a Sarajevo" (str. 131 – 133), popisani su poginuli pripadnici HVO-a Sarajevo, njih 77 od početka rata do 6. studenoga 1993., zatim 15 poginulih u Armiji BiH, a 6. studenoga bili su pripadnici HVO-a, te trojica bojovnika koja su umrla u logoru kao zatočenci Republike Srpske, a 6. studenoga bili su pripadnici HVO-a. Autor kaže da popisi poginulih pripadnika HVO-a, ranjenih i zatočenih još ne mogu biti precizno utvrđeni bez daljnjih istraživanja.

Na kraju knjige su "Bilješka o piscu" (str. 135) i "Kazalo imena" (str. 137 – 143).

Ova je knjiga prvo djelo koje govori o HVO-u u Sarajevu i njegovoj ulozi u obrani toga grada od srpske agresije, ali samim time i obrani BiH. Ukidanjem jedinstvenoga HVO-a grada Sarajeva ratni vođa Muslimana-Bošnjaka Alija Izetbegović destabilizirao je vojno vodstvo Hrvata u Sarajevu te njihovo političko vodstvo podredio svojim ratnim ciljevima. U knjizi se nalaze faksimili, dokumentacija Zapovjedništva brigade HVO-a "Kralj Tvrtko", razni iskazi i izvješća.

HRVOJE MANDIĆ